

8. Пастух Б. Володимир Винниченко в оцінці Дмитра Донцова (Конфлікт двох онтологій) // Вісниківство: літературна традиція та ідеї. – Дрогобич: КОЛО. – 2009. – С. 68–78.
9. Розенфельд Ю.М. Політологія: підручник – Харків: Право, 2001. – 967с.
10. Сосновський М. Дмитро Донцов. Політичний портрет. – Нью-Йорк: НТШ, 1974. – 419 с.
11. Фешовець О. Про спосіб прочитання та форму видання творів Фрідріха Ніцше // Ф.Ніцше. Повне зібрання творів. – Львів: Астролябія. – 2004. – Том 1. – С.1–X11.
12. Хархун В. Поетика роману Володимира Винниченка «Записки Кирпатого Мефістофеля» // Автореферат дис. канд. філол. наук: 10.01.01 «Українська література» – К., 2000. – 19 с.
13. Чугуєнко М. «Борці проти свого часу»: спроба співставлення філософсько-соціологічних позицій П.Куліша й Д.Донцова // Слово і час. – 1999 . – № 4. – С.32–39.
14. Чугуєнко М. Формування та розвиток ідеології Дмитра Донцова // Дисертація на здобуття наукового ступеню канд. філософських наук: 09.00.12 «Українознавство». – Харків, 1998. – 286 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Колкутіна Вікторія Вікторівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та зарубіжної літератури ПДПУ імені К.Д. Ушинського.

Наукові інтереси: проблеми літературного процесу 1 половини ХХ століття.

ХУДОЖНЯ ОБСЕРВАЦІЯ ПРИНЦИПІВ КОНКОРДИЗМУ В РОМАНІ В.ВИННИЧЕНКА «ЛЕПРОЗОРИЙ» ЯК МИСТЕЦЬКА СТРАТЕГІЯ

Любов КОСТЕЦЬКА, Людмила ЧЕРНЯВСЬКА (Запоріжжя)

У статті розглянуто особливості художнього втілення концепції щастя в романі «Лепрозорій», що є ілюстрацією до філософських трактатів автора. Аналізується образ головної героїні Івонни, яка є втіленням гармонійної особистості.

Ключові слова: конкордизм, проблеми “нової моралі”, герой-експериментатор, концепція щастя, гармонійна особистість.

Artistic conceptions of happiness in the novel "Leprozarium" are considered in this article, which is the illustration of philosophic treatises of the author. The main hero Ivona's character is analyzed, which is the embodiment of harmony of personality.

Key words: konkordyzm, the problem of "new morality", the hero-innovator, the concept of happiness, harmonious personality.

Історія української літератури I половини ХХ століття відзначається багатством стилів і напрямків у мистецтві слова, новаторськими пошуками, прагненням збагатити літературу новими зразками модерних творів. Серед цього розмаїття творчість В.Винниченка вирізняється своєрідним синтезом художніх напрямків і новаторських пошуків.

Інтерпретаційна парадигма творчості В.Винниченка є досить широкою, але передусім вона торкається періоду першої третини ХХ століття. Прихід В.Винниченка в українську літературу відзначався популярністю його малої прози, з якою він виступив як письменник, й увагою критики до появи

яскравого таланту, що був одразу помічений І.Франком, Лесею Українкою, С.Єфремовим, М.Зеровим, М.Вороним та багатьма іншими сучасниками. Так, І.Франко позитивно відгукнувся вже про перші оповідання письменника і зазначив, що окремої уваги й вивчення заслуговує авторська індивідуальність, а Леся Українка підкреслювала оригінальність творів. Другий етап досліджень творчості В.Винниченка можна виводити з початку 90-х років ХХ ст., коли ім'я талановитого автора повертається із небуття. Слід відзначити ґрунтовні монографічні дослідження Л.Мороз, Т.Гундорової, В.Гуменюка та ін., цікаві дисертаційні розробки Н.Гусак, О.Гожик, В.Панченка та ін., а також численні статті в періодичних виданнях і наукових збірниках від враженнєвих відгуків до комплексного аналізу певних аспектів творчого доробку письменника.

Роман «Лепрозорій» останніх років життя письменника презентує принципово новий тип літературних творів із сильним філософським струменем, що відповідає заклику А.Камю: «Хочеш бути філософом – пиши роман». Роман становить художній варіант утілення філософсько-етичної концепції конкордизму, розробленої автором у філософських трактатах «Конкордизм – система будування щастя» (1938–1948), «Щастя: Листи до юнака» (1930). Обмежений доступ до текстів «Конкордизм», «Щастя», що зберігаються в архівах, зумовлює їх маловивченість, прояв інтересу до них з боку вузького кола спеціалістів – філософів, філологів. Роман «Лепрозорій» надрукований лише в журналі «Вітчизна» (1999. – №№ 1–2, 3–4, 5–6) і досі не вийшов окремим виданням. Він також повторює долю філософських трактатів, лишаючись у тіні творчого доробку митця, тому твір вимагає до себе уваги як з погляду рецепції ідей конкордизму В.Винниченка, так і її художньої інтерпретації.

Метою нашого дослідження є виявлення авторської концепції конкордизму й пов'язаних з нею ідей та концепцій щастя, природного життя тощо та поетики тексту. Мета передбачає розв'язання таких завдань: окреслити визначальні риси поетики конкордизму, «нової» моралі; простежити філософське, культурологічне становлення сфери «нової» моралі на принципах європейської та національної специфіки розвитку культури, зокрема вплив учення Ф.Ніцше; проаналізувати ідеосвіт роману.

У романі «Лепрозорій», як і в решті творів «муженського» періоду («Слово за тобою, Сталіне!», «Конкордизм» та ін.), сучасний світ постає в образі величезної «прокажельні», корту метафорично зображено, за словами персонажа професора Матура, у вигляді величезної ями, де живуть прокажені. Вони кохаються, народжуються, б'ються за їжу і, намагаючись вилізти з ями, вилазять на плечі одне одному, утворюючи «горішніх» і «долішніх» прокажених. Саме за такою схемою побудоване суспільство, що складається з безнадійно хворих людей.

Шлях виходу з «прокажельні» В.Винниченко вбачає у морально-духовному оновленні людства. Його роман «Лепрозорій», за словами

Г.Сиваченко, – «романтизоване втілення етико-філософської ідеї конкордизму» [4, с. 81], можна назвати своєрідним підсумком багаторічних експериментів автора у сфері людської психіки, духовності, моралі, прагненні віднайти систему творення гармонійного суспільного ладу й виховання нових людей поза утопічними політичними програмами й теологічними вченнями.

Свій шлях до конкордизму В.Винниченко пов'язує з іменами багатьох філософів, психологів. У романі «Лепрозорій» натрапляємо посилання на А.Пуанкаре, відомого психолога, якому сучасна літературознавча наука завдячує винайденню схеми появи художніх і наукових текстів. Він уперше зробив поділ творчого процесу на інтуїтивний, тонкий відбір потрібних фактів, і раціональний, на оформлення висновків за допомогою законів логіки.

У творі письменник звертається до ідеї А.Пуанкаре про гармонію світу як єдину справжню реальність, що близька до концепції рівноваги сил, тобто конкордизму В.Винниченка. У бесіді з Івонною професор Матур полемізує з філософом і психологом, наповнюючи твір інтелектуальною переконливістю, достовірністю.

Питання конкордизму письменник розробляв, уважно вивчаючи досвід своїх попередників і сучасників, а першими плодами у виробленні теорії конкордизму можна вважати розробки «нової моралі», яка знаходилась біля витоків бажання розв'язати соціальні й моральні проблеми людини. Ці пошуки підводять письменника до етико-психологічної концепції «чесності з собою», яка виявляє значну близькість до моралі надлюдини Ф.Ніцше. Як зазначає О.Лубківська, «ставлячи в центрі всієї дійсності неповторну та своєрідну індивідуальність і розглядаючи її з погляду філософії Ніцше, «чесність із собою» стає тим моральним принципом – в особливому філософському сенсі, – коли людині «все дозволено» [3, с. 146]. Цей принцип В.Винниченко надалі вдосконалює і в праці «Конкордизм» пояснює це правило (усього їх тринадцять) нової конкордистської моралі: «виводь на поверхню кожну підсвідому думку твою, кожне приховане почуття, не старайся з легкодухості, чи надмірного егоїзму, чи зі страху загубити свої звички та втіхи лукавити з собою, не бійся бути правдивим і сміливим сам перед собою» [цит.за: 2, с. 159].

На власному прикладі В.Винниченко доводив цей принцип, у романі «Лепрозорій» Івонна є прикладом людини «чесної з собою», що відмовляється від спокус цивілізації, відчуваючи переваги власного способу життя, залишаючись вірною власним інстинктам і чуттям, на відміну від професора Матура, який відступає від своїх принципів заради вигод суспільства, тобто лишається слабким і нездатним до дії.

На думку С.Павличко, в українському винниченкознавстві склалася думка про те, що письменник був знавцем творчості Ф.Ніцше, проте, уважає дослідниця, його знання обмежувалися популярними працями «Так казав

Заратустра», «Жадання влади», деякими іншими, але він не звертався до праці «Народження трагедії» [5, с. 32]. О.Лубківська стверджує, що В.Винниченко звертається до проблеми роз'єднання природи і людини в романі «Сонячна машина», спираючись саме на працю Ф.Ніцше «Народження трагедії». Але письменник виводить на перший план біологічний елемент, трактуючи його як позитивний, а в Ніцше подається складна психологічна організація – «надлюдина» [3, с. 147]. Цей факт розбіжностей, поданих у дослідниць, пояснюється увагою В.Винниченка до філософських проблем «нової моралі», тоді як трактування мистецтва залишалось у тіні його зацікавлень. Вплив же названих праць визначався пошуком нової моралі як варіанта розв'язання етичного дуалізму добра і зла.

Про паралелі творчості Ф.Ніцше й роману «Лепрозорій» В.Винниченка ми вже зазначали, варто наголосити на тому, що письменник за принципом «нової моралі», близької до концепції «надлюдина», створює образ Івонни Вольвен, яка є прикладом тих правил нової моралі, що витворені в системі конкордизму. Певні правила в неї вже сформовані під впливом виховання батька. Так, у розмові з професором Матуром вона розповідає про особливості свого виховання: «Батько виховав мене як хлопця. ... І навіть ім'я йому дав: Івон. І коли народилася я, то він страшенно розсердився і запрягався, що всупереч природі, зробить з мене хлопця» [1,1–2, с. 15]. В цьому епізоді виявляється гра автора зі своїм персонажем, якому він надає певних характеристик, кодуючи сприйняття особи Івонни. Ця гра в підміну «хлопець»-«дівчина» презентує новий тип героя-експериментатора.

Письменник укладає в уста Івонни чотири батькові заповіді. Перша заповідь стосується системи харчування, яке повинно було містити лише сиру рослинну їжу. Цей принцип відповідає розробленій В.Винниченко програмі харчування, якої він дотримувався разом із дружиною Розалією Яківною. Дієта супроводжувалась фізичною роботою – здобуванням цієї їжі: вирощуванням городини.

Одним з аспектів харчування є вживання різноманітних збуджуючих або тонізувальних засобів типу алкоголю, тютюну, наркотичних засобів. Сам В.Винниченко відмовився від тютюну й алкоголю й, пишучи роман, відзначав величезне піднесення й бадьорість, його персонаж Івонна також ніколи не вживає, бо це третє правило батькових заповідей [1,1–2, с. 17]. Отже, у романі «Лепрозорій» В.Винниченко сповна ілюструє свою систему харчування.

Описи їжі також символічні. Споживання їжі м'ясоїдів зображено як естетично неприємний, хворобливий процес, який супроводжується додатковим труєнням чадом і тютюновим димом: «В їдальні вже стояв чад і дим од страв, од червоних масних облич, од спітніння, од цигарок. Може, їм ці пахощі були приємні, та я почувалася вже досить поганенько» [1,1–2,

с. 15]. Письменник формує почуття відрази до такого типу їжі, а здорове харчування набуває завжди привабливих рис.

Часто їжа, ставлення до неї, яскраво характеризує персонажа. Професор Матур – людина з високим рівнем добробуту дозволяє собі різні вишукані варива й дорогі лікери, вдовольняючи не потребу в їжі, а забаганки, які він може реалізувати відповідно до свого статусу. Матур, як і мільйони людей, навчився отримувати насолоду від «неприродної» їжі й не знаходить у собі сил відмовитись від неї, вийти з проказельні.

Їжа в романі пов'язана із сакральним світом, переходом. Зміна харчування – це долання перешкоди до щастя, і цей процес подібний до казкових ритуалів. Так, одним із наслідків природного харчування є омолодження. Порівняймо з народною творчістю, у казці про молодильні яблука цар мав з'їсти яблуко (природній продукт), щоб знову стати здоровим і молодим. Саме їжа стає в основі дилеми добра і зла.

Отже, їжа презентує категорії добра і зла, відкриваючи поняття щастя, яке є основою концепції конкордизму. Для В.Винниченка рай є своєрідним символом нормального середовища для людини, якій не доводилося здобувати їжу насильством, бо її, рослинної, було в достатній кількості завжди. Рослинна їжа сприяє формуванню доброго настрою, а, отже, й відчуття щастя, що, за визначенням професора Матура є відчуттям безпричинного щастя.

Івонна стає Євою в тому сенсі, що позбавлена звичного середовища – спілкування однодумців. У родині Вольвенів, фізична праця, випробовується спокусами цивілізації, але, на відміну від Єви біблійної, вона залишається стійкою: «Як я можу спокуситися тим, чого не знаю?» [9, с. 14].

Принципи нової конкордистської моралі подані у формі висловлених настанов, яких головна героїня свідомо дотримується, решта ж принципів розпорошені в романі, тобто вони ілюструються без чіткої вказівки на них. Так, перше з правил «В усіх галузях життя твого звільнитися від гіпнози релігії і будь простою часткою природи» презентовано в образі Івонни, яка не відкидає релігії, але під впливом професора Матура простежує її оманливість і прагнення перетворити людину в раба, забравши у неї право на щастя на землі, яке можливо досягти лише перейнявши правильний спосіб харчування і нову мораль.

Сама Івонна постійно працюючи на хуторі, не відриває себе від природи. Приїзд у Париж її гнітить, бо вона втрачає звичну їй природну атмосферу, причому це не є реакцією селянина на місто, це та внутрішня потреба в єдності з природою, що таким чином відкриває другу заповідь конкордизму – погодження з природою.

Івонна всебічно обдарована дівчина. Вона має чудову пам'ять, знає стенографію, має навички медсестри-енфірм'єрки. Усе це є наслідком здорового способу життя. На відміну від багатьох, хто мріє про мільйони,

знайдені на вулиці чи виграні в лотереї, дівчина розраховує на власні вміння. Вона звична до важкої праці на полі, але не пасує перед будь-якою іншою. Вона здатна грамотно провести анкету, проаналізувати її наслідки, демонструючи високий інтелект (для самого В.Винниченка гармонія із собою полягала в поєднанні фізичної праці та інтелектуальної – писання художніх творів). В усьому Івонна розраховує на себе, а її спроба заробити трактор продиктована прагненням підвищити рівень механізації праці на хуторі. Отже, Івонна чітко дотримується правила «Живи тільки з своєї власної праці» [цит.за: 27, с. 159].

Вона зі співчуттям ставиться до людей, намагається їм всіляко допомагати, дотримуючись правила: «Завжди пам'ятай, що всі люди і ти сам хворі на страшну хворобу дискордизму. Борись з нею не догмою, не ненавистю, не карою, а розумінням, жалістю, поміччю» [27, с. 159]. Саме через прагнення допомогти людям Івонна врешті пише свій апель, який навчить вийти з прокажельні. Після чергової розмови з професором Матуром у дівчини виникають марення. Як у калейдоскопі перед нею постають контрасти: «Щастя, рівновага сил, катаклізм, гіпертрофія егоїзму, хвороба, прокажельня. Знову щастя, знову ліси, трупи, рай, прокажельня» [31, 22]. Ефект марення автор використовує, щоб відтінити загрозливість ситуації, підказуючи читачеві вихід з неї. Марення як ненав'язлива художня стратегія впливу на реципієнта стає однією із форм навіювання, що письменник залучає в тканину твору. Поетика ірреальності, напівмарення-напівсну, межової зони стимулює наративну модель химерності подій, пограниччя між реальним та ірреальним, що проглядає крізь коментуючий елемент – контраст. Глибокі роздуми з часом призводять до переоцінки ставлення дівчини до власного способу життя, який засвідчує його позитивність для людини. Контраст «прокажельня» і «земний рай» реалізується в доведенні формули: життя в прокажельні, що дорівнює смерті, не може бути порівняне із життям вільним від хвороб, страждань, агресії. Зміна картин формує в читача оціночну систему, яка відкриває переваги теорії конкордизму. Контраст як художній засіб, що супроводжував творчість В.Винниченка, використано і в романі «Лепрозорій».

Це контрасти в зовнішньому вигляді Івонни й решти мешканців «прокажельні», в оптимізмі, сприйнятті життя, здоров'ї. Контрастує дівчина і зі своїм ідейним учителем професором Матуром, який лише в теорії довів існування хвороби дискордизму й способів її подолання, а сам виявився нездатним дотримуватися своїх позицій. Головна героїня, таким чином, ілюструє шосте правило конкордистської моралі: «Будь погодженим у слові і ділі», себто: що визнаєш на словах, те – виконуй на ділі. Що проповідуєш іншим, те роби сам у власному житті» [цит.за: 27, 159]. Крім того, Івонна лишається послідовною до кінця (сьоме правило). Остаточо переконавшись у потрібності й дієвості принципів конкордизму, вона готова

діяти. Це виявляється, по-перше, у її принциповості щодо виконання обов'язків детектива й захисника Курочки, тому йде на викриття злочинної справи своїх роботодавців пана Пужероля й професора Матура. По-друге, залишившись без роботи і грошей, вона повертається додому на хутір, але не полишає думок про виведення людства з прокажельні, отримання рівноваги в усьому: у людині, між людиною і суспільством, між людиною і природою.

Детективна лінія в романі вимальована побіжно, відсутня характерна для детективу стилістика, поетика, виявляється слабкість сюжетики. Івонна приставлена до пані Пужероль із завданням виявити її вбивцю, що намагається своїми діями поступово призвести її смерть із максимальними для себе вигодами. Серед обов'язково присутнього стандартного набору персонажів (злочин, жертва, детектив) наявні всі необхідні елементи, які виявляють наратив криміналу, що будується відповідно до таких компонентів: посилена увага надається причинам та обставинами злочину, які в романі оплетені загадковістю; способи розкриття і розгадки таємниці у творі характеризуються спонтанністю, випадковістю; ідея моральної відповідальності переходить в іншу площину, коли учасники злочину приховують власну причетність (пан Пужероль, професор Матур), а детектив (Івонна) несправедливо покараний за відданість справі – у дівчини відбирають зароблені нею гроші й виганяють з роботи, зробивши з неї злочинницю і переконавши в цьому Пані Пужероль; наратором є один з трійці стандартних персонажів, а саме детектив (Івонна).

Розслідування злочину та його викриття становить собою пізнавальний процес, тому автор використовує цю сюжетну лінію для посилення читацької уваги до твору. А основну деталь до розгадки отруєння подає один із співучасників професор Матур, якого Івонна бачить і фотографує під час підсипання отрути в ліки пані Пужероль. Ці фото стають фактом для викриття злочинного задуму сина пані Пужероль і професора, але їхня всевладність залишає убивць без покарання, а Івонна стає ще одною безневинною жертвою.

В.Винниченко виробив концепцію гармонії людини й світу, що не руйнувала усталені закони буття, а навпаки, відповідала природі людини. Гармонійне існування має відкрити людству щастя на землі, а моральні правила, розроблені в системі конкордизму та проілюстровані в романі «Лепрозорій» мають закликати до рівноваги, подолання дискордизму. В.Винниченко створює гармонійну особистість, образ людини майбутнього, яка своїм прикладом учить бути щасливими.

Роман «Лепрозорій» позначений певною мірою побудовою за принципом драматичної дії, де ілюстрування філософських принципів нової моралі покладено в цілому на образ головної героїні Івонни Вольвен. Автор свідомо використовує засіб надання заповідей, які отримує Івонна від батька. Вона становить тип нової особистості, що відповідає

конкордистській моралі, зокрема позначена свідомим прийняттям принципу «чесності з собою».

Оповідна манера багато в чому нагадує філософські бесіди, для увиразнення художності твору введено детективний елемент. Для підкреслення філософських сентенцій застосовано засіб контрасту. Роман «Лепрозорій» є спробою художнього втілення філософсько-етичної концепції конкордизму.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Винниченко В. Лепрозорій, Роман (продовження) // Вітчизна. – 1999. – № 1–2. – С. 3–63; № 3–4. – С. 22–72.
2. Лащик Є. Винниченкова філософія щастя // Сучасність. – 1995. – № 7–8. – С. 153–164.
3. Лубківська О. Моделі вияву ніцшеанської філософії в українській літературі // Сучасність. – 1995. – № 4. – С. 144–147.
4. Сиваченко Г. Текст роману в контексті долі // Вітчизна. – 1999. – № 5–6. – С. 81–85.
5. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. – К.: Либідь, 1997. – 360 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Костецька Любов – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Запорізького національного університету.

Наукові інтереси: історія української літератури кінця XIX – початку XX століття, сучасна українська проза.

Чернявська Людмила – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії літератури та журналістики Запорізького національного університету.

Наукові інтереси: історія української літератури кінця XIX – початку XX ст., історія української публіцистики.

ГОМОДІЕГЕТИЧНИЙ НАРАТИВ У МАЛІЙ ПРОЗІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА ТА РОМАНА ІВАНИЧУКА: ТИПОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОПОВІДАНЬ «КУЗЬ ТА ГРИЦУНЬ», «НЕ РУБАЙТЕ ЯСЕНІВ»

Тетяна КОТИК (Івано-Франківськ)

У статті досліджується функціонування гомодієгетичного типу наратора та способи його втілення в оповіданнях Володимира Винниченка та Романа Іваничука “Кузь та Грицунь”, “Не рубайте ясенів”, здійснюється їх порівняльно-типологічний аналіз.

Ключові слова: гомодієгетичний наратор, мала проза, персонаж, оповідання, гетеродієгетичний наратор, автор.

The article studies the functioning of the narrator’s homodiegetic type and its reflection in the short stories by Volodymyr Vynnychenko and Roman Ivanychuk “Kuz and Hrytsun”, “Don’t cut ash tree”. Their comparative and typological analysis is carried out.